

Јован ПЕЈИН

КРАЉ НИКОЛА И ЦРТИЦЕ ИЗ ЊЕГОВОГ ДОБА У КИКИНДСКИМ КАЛЕНДАРИМА ДО 1914. ГОДИНЕ

Календари кикиндских књижара Јована Радака и његових наследника, а затим других књижара и издавача Милана Сеђака и Стеве Миленковића, спадају у јединствену културну појаву у Банату крајем 19. века а затим у Србији. Први календар под именом *Српски великокикиндски календар* за годину 1881. штампан је 1880. године. До 1914. године штампани су календари у Кикинди под разним насловима, а највећи број објавила је књижара и штампарија „Код светих апостола Тирила и Методила”, власништво Јована Радака и његових наследника. Тираж календара био је од 300 до 500 примерака, зависно од године и наслова календара. По неким прорачунима књижара и штампарија Јована Радака објавила је календаре у укупном тиражу од око 100.000 примерака.

Навешћемо неке наслове календара: *Српски великокикиндски илустрирани календар*, *Млада Србадија*, *Орао*, *Банаћанин*, *Бачванин*, *Сремац*, *Далматинац*, *Личанин*, *Босанац*, *Херцеговац*, *Црногорац* и друга. Садржаји без обзира на корични наслов нису се много разликовали. Табаци су штампани без пагинације разним поводима те су из године у годину објављивани једни исти текстови у различитим календарима. Самим тим ови календари постали су значајна тема наше друштвене историје.

Приређивачи су били надахнути савременим вртлогом догађаја у којима се нашао српски народ од 1876. до 1914. године. На овај начин календари су својим родољубивим садржајем били оне књиге које су доспеле у сваку кућу и утицале на политички и национални став Срба у Кикинди, на ширем простору јужноугарских жупанија који обухвата савремена Војводина, а затим другим српским крајевима Монархије у Лици, Далмацији и Босни и Херцеговини.

Поред јачања националног духа ови календари су допринели да се војвођански Срби упознају са земљама у којима живе њихови сународници и стварали услов да се створи духовно јединство прво са Србијом а затим са Црном Гором која је, истина, удаљена од Баната али је за Србе Банаћане и друге Војвођане била егзотична узвишена земља.

У списима и документима о Војводини и Црној Гори има података о међусобним везама ових области у прошлости али о календарима и династији Петровић нема ни речи. Нема речи о Кикинди и односу Срба Кикинђана према књазу/краљу Николи и његовој породици и о неговању култа Црне Горе.

Кикински календари и кнез/краљ Никола били су „савременици”. Књаз Никола је господар Црне Горе од смрти стрица Данила 1860. до 1918. године а излажење календара поклапа се са последње три деценије његове владавине.

У овом времену кикиндски Срби представљали су једно посебно национално друштво у оквирима Угарске и у оквирима јужноугарских жупанија од којих је била формирана Војводина српска. Тих година, тачније 1876. године престао је да функционише Великокикиндски привилеговани округ, једина српска самоуправа на тлу вишенационалне Хабзбуршке монархије. После укидања Великокикиндског привилегованог округа Кикинђани су се нашли као обични грађани у жупанији. Следећи политичку и националну традицију окретали су се Србији и Црној Гори пратећи програм Уједињене омладине српске, односно Српске народне слободоумне странке Светозара Милетића. Тих година у самој Кикинди окупио се круг националних радника око Ђорђа Радака, једног од покретача устанка против Мађара 1848. године, а затим др Милана Петровића, адвоката, који је постао душа овог круга. Овом кругу по доласку у Кикинду придружио се др Јован Пачу, лекар и композитор, добровољац у српско-турским ратовима 1876-1878. године и оснивач једне ратне болнице у Београду, близак Михајлу, митрополиту српском, покретачу свих акција против Турске али и против Аустро-Угарске.

Акција овог круга националних радника прво се огледала на културном плану. Основали су певачко друштво 1876. које је 1877. године постало *Друштво за неговоње музике „Гусле”*¹, затим под њиховим утицајем основана су хуманитарна друштва, дилетантске позоришне дружине, којих је бивало у неким временима по две-три и на крају покренути су календари 1880. године.

Немири на црногорско-турској граници привлачили су пажњу српске јавности у Аустро-Угарској пре српско-турских и црногорско-турских ратова 1876-1878. године. Рат Црне Горе и Турске 1862. године распаљивао је машту војвођанских Срба, поготову што је ово време уобличавања Уједињене омладине српске, основане 1866. године, која је имала велик утицај у Кикинди где је одржана једна скупштина 1869. године у чијој припреми и раду је учествовао Јован Радак, каснији књижевник, издавач и национални радник.

Програм Уједињене омладине српске, упркос престанка званичног рада 1875. године одзвањао је душама војвођанских Срба због постављених нацио-

¹ Миливој Рајков, *Историја града Кикинде (до 1918)*, Кикинда 1968, стр. 160.

налних циљева. Слободан Јовановић писао је о Уједињеној омладини српској да је њен програм једноставан – огласити рат Турцима и неговати српску слогу.²

Новинске извештаје угарске престоничке штампе преносили су српски листови те су вести о немирима на граници везани за Црну Гору и њеног господара па и о устанку Херцеговаца и Бокеља 1881-1882. године голицали машту Срба о ослобођењу и уједињењу. Зато није чудо што је хоровођа *Друштва за нежовање музике „Гусле”* Чех по народности, Роберт Толингер компоновао и објавио у Кикинди 1886. године композицију за мушки хор *Црногорском војнику*, која је извођена на свечаностима о светом Сави и на Видовдан скоро сваке године до 1914. године.

Роберт Толингер живео је у Кикинди од 1880. до 1890. године, када је на позив књаза Николе отишао на Цетиње, где је радио као професор музике до 1897.

Следбеници Уједињене омладине српске, кикиндски књижари и национални радници сматрали су календар за просветитељску лектуру и средство. Национални програм сваке српске стране садржавао је прећутне или отворене одредбе чији циљ је био јачање националне свести и отпора денационализацији народности коју су Мађари вршили у Угарској. Уредници календара су се строго трудили да удахну живот у ове програме одломцима из дела српске књижевности и разним поучним текстовима. Тако је у календару *Орао* за 1897. годину штампан текст Душана Вукасовића: Српска народна гарда у Котору, са илустрацијом исте. Текст је поновљен у истом календару за годину 1898.

За исту годину у *Српском великокикинском илустрираном календару* штампана је песма Светислава Лазина: Владимир, кнез Дукљански. Иста песма поновљена је и у календару *Гуслар* за 1902. годину. Календар *Гуслар* за 1880. годину садржи текст *Слава на Цетињу*, потписан само са С.

Први помен породице Петровић била је песма *Женидба црногорског кнежевића-наследника Данила* од Нике Милића, месара из Кикинде, у *Српском великокикинском календару* за 1900. годину. Ова песма је пример угледа који је уживао књаз Никола са породицом међу Србима у Кикинди, у Војводини, али и погледа виђенијих Срба из разних крајева који су крајем 19. века полагали у њега наде за ослобођење.³

Упркос сукобу књаза Николе са Марком Миљановим, у *Српском великокикинском календару* за 1902. годину објављен је текст *Знаменићи Срби*, др Све-

² Слободан Јовановић, *Из историје књижевности*, књ. II, Београд 1991, стр. 149.

³ *Историја српског народа*, књ. VI, том I, Од Берлинског конгреса до уједињења 1878-1918, Београд 1983, стр. 216.

тозар Милетић и Марко Миљанов, илустрован фотографијом Марка Миљанова, а у календару *Стири орао* за исту годину објављена је само фотографија Марка Миљанова.

Затим настаје прекид са црногорским темама до 1907. године, када је у календарима *Банаћанин* за 1908. објављена ратна репортажа Арсе Пајевића: *Једна ноћ после бишке у црногорској војсци*. Иста репортажа из црногорско-турског рата 1876-1878. поновљена је и календару *Бачванин* за исту годину.

Исте године у јуну, књаз Никола је посетио Беч као „царски гост”, што је југословенска омладина протумачила као приближавање Аустро-Угарској. Али, аутентична ратна репортажа Арсе Пајевића, као значајно историјско сведочанство, довољно је илустративна за читаоце да их напаја српским јунаштом и шири култ Црногораца као српских витезова, те је имала супротно дејство од става југословенске омладине. Ширећи култ Црне Горе ширен је култ њеног господара. Не знамо како су читаоци доживљавали ширење култа Црне Горе и њених јунака, али према неким показатељима поједине породице у Кикинди почеле су од тог времена да истичу своје порекло као Пиперски, из Пипера и Рајкови, од Рајковића са Дурмитора.

Следеће године објављен је календар *Црногорац* за 1909. годину са ратном репортажом *Освојење града Жабљака*, из црногорско-турског рата 1876-1788. године.

Посебно треба подвући садржај календара *Банаћанин*, *Бачванин*, *Мале новине* и *Милош Обилић* за 1910. годину. Између осталих пригодних текстова објављен је одломак из *Горског вијенца*, Петра II Петровића Његоша *Војвода Драшко долази из Мљешака па га ишћају шћа је видео у Мљецима*.

Одломак из *Горског вијенца* причање војводе Драшка о Млечима, сасвим је у духу онога шта се дешавало међу Србима у јужноугарским жупанијама, где је у једном делу српског грађанства владало помодарство прихватања свега што долази из Беча и Пеште, док је други део запао у озбиљну кризу, осећај безнађа и немоћи. Прихватање назаренства међу православним Србима и других секти као и удари мађаризације гурали су га у летаргију. Једино су сељаци упорно чували језик, веру и обичаје и нису прихватили каундка грађанску моду у свакодневном животу.

Зато су речи о животу у Млечима војводе Драшка биле права мера за подстицање отпора мађаризацији у оним елементима каундка грађанске културе која је угрожавала национално и конфесионално биће Срба у Угарској. На летаргију у српском друштву поред реченог у првој деценији 20. века утицала је антисрпска пропаганда у Аустро-Угарској, анексија Босне и Херцеговине 1908. године и талас велеиздајничких процеса и стални надзор мађарске полиције над истакнутим појединцима и националних првацима. Страх од полиције био је унет међу Србе и као што је владика Раде кроз уста владике Данила и игума-

на Стефана саопштио своја осећања и мисли о судбини српског народа и филозофске идеје, тако је кроз уста војводе Драшка описао Млетке, начин живота, неслободу, страх од жбира, тамнице и све негативности западњачког живота. Речи војводе Драшка биле су упозорење читаоцима на помодарство које је захватило Србе у Аустро-Угарској да треба да се држе своје традиције са поруком да се припреме за велико дело ослобођења од римокатоличке монархије.

Други календари за исту годину *Босанац* и *Српски великокикиндски илустровани календар* садрже песму књаза Николе *Грехоше*. Иста песма је прештампана још у календару *Гуслар* и *Нови Србобран* за 1912. годину. А календар *Србијанац* био је илустрован сликом владике Петра II Петровића Његоша.

Непосредно пре почетка балканских ратова у српском друштву у Угарској осетио се покрет, нарочито међу присталицама Јаше Томића и његове Српске народне радикалне странке. Тражен је ослонац у духовном и политичком погледу у Србији, а затим је Јаша Томић покренуо акцију да се рад његове странке прошири на Босну и Херцеговину. Овом акцијом српски прваци из Војводине дошли су у непосредан додир са Црном Гором и њеним интересима. Одјек овог додира види се у кикиндским календарима, њиховом садржају којим се популарише династија Петровић-Његош. Календар *Бачванин* за годину 1911. садржи причу *Кнез Данило и врачара а Црногорац* који је изашао само за 1910. и 1911. годину доноси цртицу *Рањен Црногорац*. Исти календар је богато илустрован сликама породице Петровић: Књаз Никола са својим синовима, Кнежевић Данило, Књажев двор на Цетињу и Проглас веридбе кнегињице Јелене са краљевићем Виктором Емануелом на Цетињу. Ово је прва и једина илустрација календара фотографијама чланова династије Петровић.

Како је календар штампан пре него што је Црна Гора проглашена за краљевину 1910, у календару је унета само књажевска титула и није исправљена за 1911. годину.

Упркос изостављања титуле краља, политички значај фотографија династије Петровић био је велик, јер је ишао у прилог остваривању заједничког националног програма Србије, Црне Горе и Срба под аустро-мађарском доминацијом. Појава Петровића у календару *Црногорац* али и у другим календарима пред Србима у јужноугарским жупанијама значила је јачање слике о државној организованости Срба на Балкану, династичким и политичким проблемима који су се преплитали око будућег уједињења.

Последње две године пред избијање европског а затим светског сукоба 1914. године црногорске теме су малобројне. *Нови Србобран*, календар за 1912. годину, садржи само репортажу из рата 1876-1878. *Освојење Будве* и илустрован је сликом Петра II Петровића Његоша. Али зато календар *Банаћанин* за 1913. годину илустрован је познатом фотографијом *Заробљени зајоведник брата Тузи пред краљем Николом*, а календар *Бачванин* за исту годину сликама Подгорице и Скадра.

Избијање рата 1914. године прекида даље излагање Календара са родољубивим садржајима, а власник књижаре и штампарије Сима Јовановић 1915. године доспева на суд у Великом Бечкерекy, данас Зрењанину, због њиховог садржаја.

Ово суђење показује да кикиндски календари несумњиво имају много већи значај у нашој политичкој историји него у књижевној. Краљ Никола и династија Петровић овом чињеницом добијају значајну политичку улогу у Војводини, а тиме је подвучено да постоје два центра српског окупљања – Београд и Цетиње.

Још да подвучемо: у кикиндским календарима осим кнеза Милоша нема других Обреновића, а Карађорђе се појављује такође два пута. Савременици Карађорђевићи су присутни више. Тако се престолонаследник Ђорђе појављује три, принц Александар једанпут, а краљ Петар пет пута. Због близине Београда, србијанске теме су много учесталије.

Зато кикиндски календари помажу сагледавању праве мере утицаја књаза/краља Николе у Војводини и приближавају нас одговору на питање односа између династија Србије и Црне Горе и њиховог заједничког политичког односа према Аустро-Угарској монархији.

Jovan PEJIN

KING NICHOLAS AND SKETCHES OF HIS TIME IN KIKINDA CALENDARS UNTIL 1914

Résumé

As one of the most prominent themes of our social history appears to be that of the content of Calendars printed and issued in Vojvodina between the 19th and 20th century, in Kikinda specifically, famous for the largest number of Calendar titles and copies published. Events that took place in the period of 1860 - 1914, were real inspirations for the editors of Kikinda Calendars. Thus, published throughout the period of 1897 - 1914 in several volumes was the poetry of Petrović Njegoš, Peter the Second and the Prince and King Nicholas, war reports 1876 - 1878, even a song composed in Kikinda and dedicated to the marriage of the Prince's son Danilo. The Calendars were richly illustrated, with many photographs of the Prince and King Nicholas, members of his family and of Montenegrin cities.

In Kikinda Calendars there are quite revelations about what was the real influence of the Prince and King Nicholas to Serbs in Vojvodina and relations between Serbian and Montenegrin dynasties.